

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ RUSYA'NIN TÜRKİYE'YE YÖNELİK EMELLERİNİN TÜRK BASININDAKİ YANKILARI

*Selçuk URAL**

ÖZ

Rusya'nın XIX. Yüzyıl boyunca Kafkasya ve Balkanlar üzerinden Akdeniz'e inme politikası, en fazla Osmanlı Devleti'ni etkilemiştir. Rusya bu hedefine ulaşmak için batıda Boğazları ele geçirmek isterken, Kafkasya'da ise Ermeni meselesi gibi çeşitli unsurları devreye sokmaya çalışmıştır. Böyle bir ortamda I. Dünya Savaşı'na girilmiş, yaşanan bu süreç Türk basını tarafından geniş bir şekilde ele alınmıştır. Türk gazetelerinde Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik emelleri, Ermenileri kullanma teşebbüsleri ve özellikle Kafkasya'daki Müslümanlara reva gördüğü kötü muameleden bahsedilmektedir. Bu makalede yukarıda bahsedilen hususlar uluslararası ilişkiler de gözetilerek ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Rusya, basın, Kafkasya, Boğazlar, I. Dünya Savaşı

ABSTRACT

The Russian policy of gaining access to Mediterranean through Caucasia and the Balkans deeply affected the Ottoman Empire during the 19th century. To reach this end Russia aimed to seize the straits in the west and used the Armenians in Caucasia. Under these circumstances the First World War started. The Turkish press gave very big place to the mentioned Russian policies. This article tries to investigate the Russian policies in connection with the international relations.

Keywords: Russia, press, Caucasia, Straits, First World War.

I. Petro'nun iktidara gelmesiyle Rusya, batıda Karadeniz ve Balkanlar, doğuda Kafkasya'ya doğru, dolayısıyla Osmanlı Devleti aleyhine genişleme stratejisi izlemeye başladı¹. Hedef sıcak denizlere inerek büyük bir askerî, siyasî ve ekonomik güç olma².

Rusya, Balkanlar'da siyasî ve askerî gelişmesine paralel olarak Kafkasya'ya doğru da genişleme stratejisini takip etti. Gürcistan'ı ve Azerbaycan hanlıklarını birer birer işgal ederek yönünü Osmanlı Devleti'ne çevirdi. Türk-Rus mücadelesinde 1828-1829 Savaşı önemli bir yer tutar. Osmanlı Devleti bu savaşla birlikte, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da devamlı surette gerilemeye başlayacak, bu da önemli siyasî ve askerî sonuçlar doğuracaktı³.

I. Dünya Savaşı ufukta görünmeye başladığında Güney Kafkasya'nın yan› s›ra Anadolu'nun doğal uzantısı olan Ahılkelek, Ahıska ve Elviye-i Selâse'yi (Kars-Ardahan-Batum Sancaklar›) elinde bulunduran Rusya, İskenderun ve Basra Körfezleri'ne inmenin planlarını yapıyordu⁴. Bu plan gereğince adı geçen bölgeler uzun yıllarca tam bir kışlaya dönüştürüldü. Bir yandan yeni garnizonlar ve yollar yapılırken, diğer yandan da askerî birlikler taarruz harekâtına uygun şekilde takviye edildi. Kars ve Sarıkamış, Güney Kafkasya demiryolu ağına bağlandı. Böylelikle Rus ordusunun ihtiyacı olan asker ve malzeme hızla cepheye nakledilebilecekti. Buna karşın Osmanlı ordusu çetin bir coğrafyayı kara yoluyla aşmak zorundaydı⁵.

Dünya Savaşı'nın başlayacağına yönelik işaretlerin ortaya çıkmasıyla birlikte Rusya'da, Türkiye'ye yönelik niyetler herhangi bir yoruma yer bırakmadan bütün çıplaklığıyla ifşa edilmeye başlandı. Rus Hükümet yetkilileri her fırsatta İstanbul'a ve Doğu Anadolu'ya yönelik tarihî emellerini dışa vurmaktan çekinmiyorlardı. Bunu Prens Lazaref'in demecinde de görmek mümkündür. 17 Ekim 1914'de İkdam'da "*Rus Hülyas›*" adlı baş makede Rus emelleri hakkında şöyle deniliyordu:

"Prens Lazaref'in fikir ve mütalaasına göre Şark Meselesi şöylece hal olunacaktır: Rusya boğaz içini rabt-ı zabta geçirince Şark Meselesi kendi kendine hal edilmiş sayılacaktır. Bu takdirde müstahkem bir belde olan İstanbul bi-taraf bir şehir olacak, Ayasofya'ya salıp rezk edilecektir. Çanak-kale'de istihkâmların hadım edileceği ve boğazların umuma açılacağı şüphesizdir. Van'dan Trabzon'a kadar Vilâyat-ı Şarkıyye, Rusya'nın zir-

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, KARS.

¹ Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara 2004, s.123-124.

² Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (18. ve 19. Asırlarda)*, Ankara 1988, s.17.

³ Geniş bilgi için bkz: W.E.D. Allen-Paul Muratoff, *1828-1921 Türk-Kafkas S›n›rındaki Harplerin Tarihi*, Ankara 1956, s.23-45.

⁴ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990, s.65-91; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, VIII*, Ankara 1983, s.66.

⁵ Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik, I*, İstanbul 1994, s.123-128.

hâkimiyetinde Cebel-i Lübnan'a mesabe ve muhtar bir idareye malik olursa Ermeni Meselesi de hal edilmiş olur. Rusya'nın Ermenilerle meskûn vilayetleri ahd-i temlikine almasına mukabil Fransa ve İngiltere'de Anadolu'dan tavizat talep ve istihsal ederler ilh."

"Rusların bu hülyası, yeni bir şey değildir. Birkaç seneden beri kurulmuş düşünülmüş bir plandır. Şimdiki hal ve vaziyete göre mahal şeklini alan bu hülyanın tekrarına, gülüvermek daha doğru bir hareket olduğu halde yine insanın şu satırlar> okur iken tüyleri ürpermemesi imkân haricindedir.

"Rusların mukaddes addettikleri bu hülyayı şu sırada ifşaya tercüman olan Prens (Lazaref) i kar>ilerimize tanıt>mak istiyoruz. Bu adam neslen Rus olmadığı halde şimdi Ruslardan ziyade Ruslaşmıştır.

"...Şu satırlar> yazd>ktan sonra Prens (Lazaref) niçin Ruslardan ziyade Rus taraftarı olduğunu izaha hacet kalmaz sanırız. Şimdi tercüman olduğu Rus hissiyat ve hayalatına gelince bunlardan İstanbul'un zabtı, Ayasofya'ya salib vaz'i, boğazların açılması gibi tasavvurat> da cevabdan müstağni addederiz. Ordu ve donanmasına, kuvvetine, bütün milletin azim ve fedakâranesine güvenen Türkiye bu ihtimali art>k hat>rdan bile geçirmeyecek ve hatt> söyleyenlere kat>iyyen ehemmiyet atf etmeyecek bir vaziyettedir. Zan ederiz ki, bunu Lazaref de dahil olduğu halde bütün Ruslar da pekiyi anlamışlardır. Şu sırada ortaya çıkarılan bu gibi sözler; bir tahayyülün serpintisinden ibarettir ki, bunda ki maksat da -eğer hâlâ varsa- Türkler aras>nda gafil avlanmaktan ibarettir. İnşaallah İstanbul ilelebet makam-> hilafet-i İslamiye halinde kalacak ve dünya yüzünde Müslüman bulundukça Ayasofya'nın kubbelerinde kelimetullah tanin-i endaz olacakt>.

"Esasen anlaşılıyor ki, Prens Lazaref de bu cümleleri asla söylemek istediği ve tasavvur eylediği ihtimalata mukaddema olarak serd eylemiştir. Yoksa onun ruhu, fikri, emeli başlıca... (devam eden satır silik çıkmıştır) Ruslar>n taht-> hâkimiyetinde bir Ermeni muhtariyetine bağlıdır. Bunun için bizde başlıca bu nokta hakkında beyan-> mutalaat etmek isteriz.

"Evvela şunu söyleyelim ki Prens Lazaref'in bu fikir ve mütalaasına Rus rical-i siyasiyesinin zahiren değilse bile kalben iştirak etmediklerine bizce hiç şüphe yoktur. Ruslar Vilâyat-ı Şarkıyye'yi mümkün olursa ele geçirmeyi Ermenilere muhtariyet vermek için değil kendi memleketlerine ilhak etmek için isterler. Fakat bu arzular>na vasıl olmak için -bir müddetten beri- Ermenileri muhtelit tarzlarda iğfal ederek bir alet ve vasita makamında kullanmayı düşünmüşlerdir. Bu hakikatin delaili pek ayand>.

"Daha ac>lar> unutulmayan Balkan Muharebat> esnas>nda Türkiye'nin harita-i âlemde silinmesi keyfiyeti Rusya mahafilinde mevzu-u bahs olurken Duma meclisinde azadan pek çoklar> Ermeni Meselesinden de bahsederek Türkiye'nin o zayıf ve ümitsiz halinde bu meselenin de hali lüzumu hakk>nda Rus rical-i siyasiyesinin nazar-ı dikkatini celp etmişlerdir. Fakat Duma

azalarından hiç birinin bu mesele hakkında bulduğu çare-i hal, Vilâyat-ı Şarkıyye'de muhtariyet veya ıslahat değil, bu yerlerin -güya Ermenileri kurtarmak için- Rusya'ya ilhakından ibaret idi.

“O sırada bütün Rus gazeteleri Vilâyat-ı Şarkıyye'nin Rusya'ya ilhaki lüzumu hakkında pek şiddetli makaleler yazdılar ve bütün bunlar da keyfiyeti ilhakın Ermeniler için badi-i saadet olacağını söylemeği de unutmadılar. Yalnız bu saadet vaadinin nasıl hâsıl olacağını izah edemediler. Hep sözleri Vilâyat-ı Şarkıyye'nin Rusya'ya ilhaki neticesinde görülecek fevaid-i sevkülceyşden, iktisadiyeden ibaretti. 1912 senesi Kanun-u Evvelin on üçüncü günü Duma Meclisinde Liberal Fırkası Reisi (Milyokof) şu nutku irad etmişti:

“Van Vilayetiyle civarında meskûn olan Ermenilerin ahvaline karşı Rusya'nın bi-taraf bir vaziyet alması doğru değildir. Çünkü Ermenilerin meskûn oldukları yerlerin Rusya için fevkalade fevaid-i iktisadiyesi olduğu kadar (!) sevkülceyş nokta-i nazarından da (!) ehemmiyeti vardır. Nitekim Ayastefanos Muahedesinde bu keyfiyet nazar-ı dikkate alınmıştı. Fakat Berlin Muahedesini bizi bundan mahrum etti.

“Milyokof bu nutku tasavvurun fevkinde ehemmiyetli idi. Çünkü Rusların bütün planlarını ifşa ediyordu. Bunda Ermenilerin menfaat veya rahat onları hatır ve hayallerinden bile geçmez. Maksatları bu yerleri zabt eyledikten sonra -boğazlara artık muhtaç olmadan- Bahri Sefid'e incek bir yol bulmaktır. Bu hülya hakikat olduğu gün Rusya bütün devletlerle uğraşacak kadar iktisab-ı kuvvet edebilecektir. İşte Duma'da Liberal Fırka'nın Reisi bu sırrı ifşa etti. Bundan Kafkasya'daki mukim Ermenilerin de bir ders-i ibret alması lazımdır. Fakat hayalane fergana olduklarından bir türlü inanamıyor ve tertib olunan tuzaklara düşmekten kendilerini alamıyorlardı...

“Rusların, Ermenileri kendi has emelleri ve menfaatleri uğrunda alet makamında kullanmağa karar vermeleri ve bunun için onların hoşuna gidecek bir tavır ve vaziyet almaları gayet yenidir. Ağleb-i ihtimale göre bu karar, Türkiye aleyhinde Balkanları karma karışık eden Rusya'nın Paris Sefiri (İzvolski) ile şeriki (Hartvig ?) in reyleriyle ittihaz olunmuştur. Yoksa Rusya'daki Ermeniler manen ve maddeten düçar- mezalim olmaktadır. Hatta Ermeniler: “Bizi Ruslar hem bedenlen, hem ruhen öldürüyorlar” diye feryad ediyorlardı.

“Filhakika öyle idi. Rus diplomatlarının 1896 senesinde Türkiye'den Vilâyat-ı Şarkıyye'de yapılacak demiryolları imtiyazatının münhasıran Rusya'ya verilmesini taht- temine almak için Hükümet-i Osmaniye'yi Ermeniler aleyhinde teşvik ve tahrik eylediği muhakkaktır. Rusların Ermeniler hakkında pek gizli tuttıkları bir siyaseti Rus rical-i siyasiyesinden (Levbanof Dostievski) ifşa etmişti. Bu siyasete göre Rusların başlıca arzularından biri de ne Kafkasya'da, ne Vilâyat-ı Şarkıyye'de bir tek Ermeni

kalmamasıdır. Çünkü onlar bir gün gelip de Vilâyat-ı Şarkıyye'yi zapt edebilirlerse oralarda bir Ermeni Meselesinden eser kaldığını asla istemezler. İşte senelerce hep bunun için uğraşmışlardır. Nitekim birkaç sene evveline gelinceye kadar Rus hapishaneleri Ermeni ihtilalcileriyle dolu idi. 1905 senesinde Kafkasya'da (Bakû), (Şuşa) ve daha sair şehirlerde Ruslar tarafından Ermeniler hakkında müdhiş kataller tertib edilmişti. Ermeni kiliseleri ve mektepleri sed edilmiş, bunlara aid bütün emlak ve emval zabt ve müsadere olunmuştu. Elizapetpol mehakiminin evrakı bu hakikatin şahididir. Kafkasya'da Taşnaksüyun Cemiyet-i İhtilaliyesi erkânı hakkında yapılan tevkifat ve tahkikat da unutulmamıştır.

“Rusya'nın bütün Ermenileri mahvetmek için ittihaz eylediği tedbirlerin hepsini burada zikre lüzum yoktur. Katiyen zan ve tahmin ederiz ki Türkiye'de yaşayan Ermeni vatandaşlarımız bu hakikati pekiyi bilirler ve Kafkasya'da bulunanlar gibi iğfalata kapılmaktan pek uzaktırlar. Çünkü ispat ettiğimiz gibi Rusya'nın Ermenileri güya mesud etmek yaldızı altında sakladığı demir silahların hedefi büsbütün başkadır. Ve bu Rus ricalinin Rus gazetelerinin de ifadatıyla sabittir.

Türkiye hükümet-i meşrutesi Ermenilerin huzur ve saadetini temine kefil ve kâfidir. Her halde ne Çarın beyannamesi ne Prens Lazaref'in eseri Türkiye'de hiç kimse nezdinde tesir hâsıl edemez. Artık bütün Ruslar bunu bilmeli değilmi idi?”⁶.

Yazıdan anlaşılacağı üzere Rusya'nın tarihî emeli boğazları ele geçirerek Akdeniz'e inmekti. Bu mümkün olmadığı takdirde ikinci seçenек olan Kafkasya-Doğu Anadolu güzergâhı gündeme getirilmek isteniyordu. İkinci güzergâhın askerî harekât/larla ele geçirilmesinin uzun ve zahmetli olacağı bilindiğinden Ermeni kozu kesinlikle kullanılacaktı. Makalenin özü dikkate alındığında bu endişenin basında önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir. Yazara göre; Ermeniler Rusya tarafından büyük bir tuzağın yemi haline getirilmek istenmektedir. Bunda başarılı olduklarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermenisiz, sözde “Özerk Ermenistan” meydana getirilecekti. Böyle bir siyasî yapı ancak Rusya'nın beklentilerine cevap verebilirdi. Rusya'nın, Kafkasya'da yaptığı zulmün Ermenileri gelecekte neyin beklediğini gösterdiğini savunan yazar, onları Rusya'nın gerçek niyetleri konusunda bir kez daha düşünmeye davet ediyordu.

18 Ekim 1914 tarihli İkdâm'da çıkan “Meydana Neler Çıkıyor?” adlı baş makale ise boğazların hâkimiyeti hususunda Rusya ile İngiltere temsilcilerinin Petersburg'da imzaladıkları anlaşmayı konu edinmişti. Buna göre Rusya başta olmak üzere İngiltere ve Fransa, Türkiye aleyhine bir takım gizli anlaşmalar yapmışlardı. Anlaşmalar daha sonra yabancı basın tarafından gizli belgeler (gizli vesaikler) adıyla kamuoylarına duyurulmuştu.

⁶ İkdâm, 4 Teşrin-i Evvel 1330/ 17 Ekim 1914, Nr: 6342.

Türkiye'nin tarafsızlığını ilan ettiği günlerde Rusya'nın İngiltere'yle yaptığı deniz anlaşması İtilaf Devletleri'nin ve özellikle Rusya'nın Türkiye'nin tarafsızlığını kendi çıkarları açısından nasıl suiistimal etmek istediğini ortaya koymuştur. 26 Eylülde Rus Bahriye Nezareti'nde Rus ve İngiliz temsilciler tarafından imzalanan anlaşma, içerik itibariyle önceden imzalanmış olan Fransa-Rusya deniz anlaşmasıyla aynıdır. Buna göre; Rus veya İngiliz donanmalarının Türkiye aleyhine Çanakkale ve boğazlar bölgesinde münferiden bazı harekâta bulunabilmesi ve ayrıca Rus filosunun savaş zamanı İngiltere'nin onayıyla Karadeniz'deki limanlarını üs olarak kullanmasına karar verilmiştir⁷.

Hangi açıdan bakılsa bakılsa anlaşmanın odağında Türkiye ve daha özeldede boğazların güvenliği sorunu yatmaktadır. Bilindiği gibi Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan bu yana boğazlardan geçişlerin kendi çıkarları doğrultusunda düzenlenmesine gayret etmişti. Rusya'nın her girişimi özellikle İngiltere tarafından engellenerek, bu hakkın Osmanlı Devleti'nin yetkisinde kalmasına büyük önem verilmişti. Çünkü Rusya'nın Akdeniz'e inmesi en çok İngiltere'nin ekonomik ve askerî çıkarlarına zarar verecekti. Fakat Rus-İngiliz anlaşması İngiltere'nin tarihî siyasetini değiştirdiğini göstermiştir. Ortada Rusya'yı tehdit eden herhangi bir gelişme yokken böyle bir anlaşmanın yapılmasının tek bir anlamı vardır o da, boğazların hâkimiyeti noktasında Rusya'yı etkin kılmaktır. Aynı zamanda anlaşma İngiltere'nin dünya savaşının başında Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması konusunda vermeye kalkıştığı güvencenin de siyaseten geçersiz olduğunu kanıtlamıştır.

Türk donanması 29 Ekim 1914'te Rus deniz kuvvetlerinin İstanbul boğazının girişini mayınlamasına karşılık vererek Rus filosunu kısa bir muharebeden sonra bölgeden uzaklaştırdı. Arkasından Rus limanlarını bombaladı. Olay İtilaf ve İttifak devletleri arasında farklı tepki ve yorumlara neden oldu. Rus Hükümeti'nin tepkisine geçmeden önce Berlin ve Viyana'da ortaya çıkan yorumlara değinmekte fayda vardır. Karadeniz sahilindeki Rus şehirlerinin bombalanması Berlin'de fevkalade büyük yankı yapmıştır. Türk-Rus donanmasının çatışması ve Rus limanlarının bombalanmasını içeren haberler duvarlara asılan afişlerle halka duyuruldu. Halk afişlerin önünde büyük kalabalıklar meydana getirmişlerdir. Ayrıca bu olayla birlikte Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olduğunu yazan binlerce gazete halka dağıtılmıştır. Karadeniz Olayı, Viyana'da da büyük yankı yapmıştır. Viyana basını İtilaf Devletleri'nin, özellikle Rusya'nın tahriklerine karşı Osmanlı Hükümeti'nin sabrını son dereceye getirdiğini beyan ettikten sonra, Türk Hükümeti'nin savaşa sürüklenmemek için elinden gelen gayreti sarf ettiğini, fakat Karadeniz Olayı'nın patlak vermesiyle tarafsızlığını bir kenara

⁷ *İkdam*, 5 Teşrin-i Evvel 1330/ 18 Ekim 1914, Nr: 6343.

bırakmak zorunda kaldığını, olayın arkasında Rusya'nın Türkiye'ye yönelik emellerinden asla vaz geçmemiş olmasının yattığını, bu tarihten itibaren Türkiye'nin Rusya'ya karşı bir var olma mücadelesi vereceğini yazmaktaydı. Viyana gazeteleri, Karadeniz Rus donanması'nın meydan okuması'nı Rusya ile İngiltere tarafından tertip edilen zincirleme tahriklerin bir halkası olduğu ve bu tahriklerin İstanbul ile bütün İslam âleminde fevkalade bir heyecana yol açtığı noktasında birleşiyorlardı. Gazetelerin birleştiği bir başka husus ise savaşa dahil olan Türkiye'nin İtilaf Devletleri gibi bir başka devlet aleyhine gizli emeller beslemeksizin kendi varlığını koruyacağı, Enver Paşa komutasındaki ordusunun da bunu gerçekleştirebilecek güçte olduğuydü⁸.

Rus Hükümeti'nin tepkisi ise Rus büyükelçisi ve konsolosluk çalışanlarının İstanbul'dan ayrılmasını emretmek oldu. Sabah gazetesinde çıkan "*Daire-i Talak*" adlı baş makalede Rus büyükelçisinin ayrılışını diğer İtilaf büyükelçilerinin izleyeceği belirtilerek, bu gelişme İtilaf Devletleri ile Bâb-ı Âlî arasındaki ilişkilerin kesilmesinin habercisi olarak yorumlandı. Öyle ki, Karadeniz Olayı istenseydi bir şekilde çözüme kavuşturulabilir, taraflar arasındaki ilişkiler bu raddeye getirilmeyebilirdi. Olayların sorun yumağı haline gelmesinin sorumluluğu İtilaf Devletleri'ne aitti. Osmanlı Devleti, bir yandan Almanya ve Avusturya ile siyasi, ekonomik ve askerî ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan da İtilaf Devletleri ile ilişkilerin koparmaması için elinden gelen çabayı sarf etmiştir. Fakat olumlu bir sonuç alamamıştır. Bugün zaten birkaç noktada fiili olarak savaş başlamıştır. Savaş ilanıya beraber bunun daha genel bir şekil alması doğaldır. Düşmanlar ellerinden gelen her türlü kötülüğü yapmaya çalışır iken Osmanlılık âlemi de kendi milli ve siyasi gayelerini gerçekleştirmek, son iki asır zarfında gördüğü haksızlıkları telafi ile varlık sebeplerini takviye etmek için elinden gelen bütün gayreti sarf edecekti⁹.

Makale, Karadeniz Olayı'na rağmen Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruyacağı esasına bina ettirilmişti. Dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin aksi bir politika izlememeleri durumunda Türkiye savaş dışında tutulmaya devam edilecekti. Sabah gazetesinin ertesi günkü (2 Kasım 1914) nüshasında yer

⁸ Sabah, 20 Teşrin-i Evvel 1330/ 2 Kasım 1914, Nr: 9025

⁹ Sabah gazetesinde "*Rusya Sefiri*" başlığıyla çıkan haberde Rus büyükelçilik heyetinin gidişi hakkında şu bilgilere yer veriliyordu: "*Rusya sefiri Mösyö Dögris dün akşam şimendiferle şehrimizden müfâreket etmiştir. Rus sefaretinin ve konsolosunun bil-umum erkân ve memurini de birlikte gitmişlerdir. Trenin saat yediyi yirmi geçerek harekete mukarrer bulunduğundan sefir ve diğer memurin bir az evvel Sirkeci İstasyonu'na gelmişler ve katarı rabt olunan hususi vagona ahz-ı mevkii eylemişlerdir. Teşrifat memurlarından Fuad ve Sadaret tercüman Esad Beyler ile Polis Müdür-i Umumîsi Bedri Bey istasyona bil-azime Mösyö Dögris'e lazime-i teşyî' ifa eyledikleri gibi İran sefiri, Amerika sefreti müsteşarı, İtalya, İngiltere, Fransa, Belçika sefreti tercümanlar da merasim-i teşyî'de hazır bulunmuşlardır. Memleketimizde bulunan Rus tebaasının temaşşuyat-ı umuru İtalya Sefreti'ne tevdi olunmuştur...*" (Sabah, 19 Teşrin-i Evvel 1330/ 1 Kasım 1914, Nr: 9024).

alan “*Politikam›zda Tebeddül Yoktur*” adlı makalede hem bu politikan›n devam ettirileceği hem de seferberlik ilanının tarafsızlık politikası içinde değerlendirilmesi gerektiği şüpheye yer bırakılmadan şöyle ortaya koyuluyordu:

“*Avrupa harb-i umumisinin ferda-i zuhurunda Bab-› Ali’nin politikas› gazetemiz ve diğer refika-› kiram›m›z taraf›ndan k›sa, fakat sarih bir cümle ile tarif olunmuş idi, demiştik ki: “Avrupa’nun mukadderat-› cedidesi tayin olunacağı zaman hukuk-u devletin müdafaas›na amade bulunmak üzere Kuva-yı Milliyeyi tahşid etmekle beraber muharebenin sonuna kadar bi-taraf kalmak Hükümet-i Osmaniye’nin menafi-i iktizasından olduğu gibi, Bab-› Ali’ce kabul olunan hatt-› hareket de bundan ibarettir. Politika beyanat›n›n s›dk ve adem-i s›dk› ak›l ve izan›n tasdik veya reddi ile tayin eder; Seferberliğimiz böyle tehlikeli bir zamanda vecibe-i ihtiyat›n en bariz bir şartı, bi-taraflığımız ise teceddüdata ihtiyacımızın bize vazife kıldığı sulhperverliğin lazım-ı gayri müfareke olduğuna göre beyanat-› vakam›z hakk›nda tereddüde hiç mahal yoktu ve zaten o zamandan beri cereyan eden ahval bi-tarafl›k hususundaki arzu-u halisanemizi nazar-ı yar ve ağyarda bir kat daha isbat etti. Filhakika ne muharib mehafile mensub baz› gazetelerin tahrikât›, ne de diğer bir kısım matbuatın tehdidatı bize politikamızı terk ettiremedi. Vaka-ı harbiyenin tarafından birine veya diğerine müsait bir şekil almasına bakmayarak, hatta politika tahavvülatının tesirine bile zerre kadar zaaf göstermeyerek hatt-› hareketimizde ibraz-› sebat eyledik. ..*

“*Eğer bir hadise-i atıye gibi hüduş ve başkalarından evvel bizi taaccübe duşar eden Karadeniz vakas› zuhur etmese idi bi-taraflığımız hakkında bu gün yine hiçbir şüphe izhar olunmayacak idi. Mahaza, bu gibi gayri muntaz›r vakalar bir hükümetin ruh-i meslekini –hatt-› hareketinin esas›n›- meydana koymak için emsalsiz vesileler teşkil ettiğinden Karadeniz Vakas›n›n istihbar›ndan bu dakikaya kadar cereyan eden ahvali, bi-taraflığımızın hülusüne yeni bir delil olmak üzere irae edebiliriz. Filhakika bi-taraflığı terk etmek isteyen bir hükümet, böyle bir fırsat muvacehesinde işi ilan-ı harbe dökmeye uğraşırdı...*

“*Eğer gaye bu olsa idi Dersaadet’teki İtilaf sefirlerinin pasaportlarını istedikleri bir zamanda Fahrettin Bey Petersburg’da, Tevfik Paşa Londra’da ve Rafet Bordo’da b›rak›lmaz idi. Fakat bi-tarafl›k bu mesleği kabul eden devletle muharibler aras›nda hukuk-u düvelin baz› kavaidine müstenid bir akd hükmünde olduğundan onun şeraitine yalnız bir taraf riayet ederse netice-i matlube istihsal olunamaz. Bizim bi-taraf kalmak istemliğimiz İtilaf Devletleri’nin Bahr-i Sefid boğazını tehdit altında bulundurmalarına ve Bahr-i Siyah boğazı haricine torpil dökerek sefain-i harbiyemizin Karadeniz’e ç›kmalar›n› men etmek istemelerine göz kapamak gibi bir mecburiyet tevellüd edemez. Biz harb-i umuminin zuhuruna kadar daima*

şerefli bir sulh arzusunda bulunduğumuzu beyan etmiş olduğumuz gibi bu gün de bi-taraflığımızı şeref ve haysiyetimize muvafık şerait dairesinde muhafaza etmek istiyoruz...

“Politika hadiselerinin alakadarlar› taraf›ndan iki suret telakkisi vard›r: Biri müsebbibi hûlusla arayarak teb’in edecek hakikat dairesinde bir suret-i tesviye bulmak, diğeri hadiseyi bahane ittihaz ederek itiraf edilmeyen bir gayeye doğru yürümek. Bizim mesleğimiz “Sulh” ve “Bi-taraflık” hususundaki hatt-ı hareketimizde hiçbir tebeddül husule gelmemiş olduğunu bir delil-i tecrübe ile isbat etti. Şimdi şurası anlaşılacaktır ki, acaba hukuk-u uhdiyemize ve şerefemize riayet etmek şartıyla idame-i sulh Rusya’ca da mültezimidir? Zira Karadeniz boğazının haricine torpil dökmek teşebbüsünün gördüğü mukabele şerefsiz bir sulhu kabul etmeyeceğimizi Petersburg Hükümeti’nin nazar›nda belagat-› kafiye ile isbat etti...”¹⁰

Rus Hükümeti’nin ikinci hareketi ise Osmanlı Devleti’ne savaş ilanı anlam›na gelen Çar›n beyannamesinin yayınlanmasıydı. Çar II. Nikola, 2 Kasım’da yayınladığı beyannamede; Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden silineceğini ve İstanbul’un mutlaka ele geçirileceğini iddia etmekteydi. İktidam başyazarı Ahmet Cevdet Bey “Çar›n Beyannamesi Münasebetiyle” adlı makalesinde Rus iddialarına şöyle karşılık veriyordu:

“...Çar›n –kendi itirafıyla sabit olduğu gibi- Rusya’n›n hakk›m›zda hüsnü niyet beslemeyeceği aşikâr idi. Türklerin en büyük hasm› olan bir milletin hükümdarı sıfatıyla Çarın bize karşı hasımlığını olduğu gibi ilan etmesi tabidir. Beyannamenin Türkiye’nin harb-i umumîye müdahalesinin Karadeniz mesele-i tarihiyesinin halline yol açtığına dair olan fıkrası bilhassa şayan-› dikkattir.

“Bizzat Rus Çar›n›n bu hakikati itiraf eden beyannamesi bizim için pek ziyade işe yarayacak bir vesika hükmündedir. Evet, pek doğru, Rusların ta Deli Petro zamanından beri Türkiye’ye karşı besledikleri makâsıd› hasmane Çar›n beyannamesinde şimdi tekrar eylediği bu cümlede tamamen mündemcidir.

“Osmanlı tarihini şöylece gözden geçirenler bile bu mesele hakkında Rusların siyaseten oynamak istedikleri oyunları ve yapmaya çalıştıkları desiseleri isbat edecek vakaya ve muahedata tesadüf ederler. Ruslar, Türklerle daima bu makâsıd uğrunda harb etmişler, fakat bunu gizleyerek ortaya vesile-i harb olmak üzere daima başka sebebler -memalik-i Osmaniye’deki H›ristiyanlar›n muhlisi gibi- çıkarmayı unutmamışlardır. Mamefih Çar›n beyannamesinde zikredilen bu cümle, bundan evvelki cümlelerin ihtiva eylediği ahvalin reddi için kâfidir.

¹⁰ Sabah, 20 Teşrin-i Evvel 1330/ 2 Kasım 1914, Nr: 9025.

“Çünkü yalnız bu cümle isbat eder ki, Ruslar bu defada islâfdan mevrûs add eyledikleri vâz’iyed mucibince İstanbul’u ele geçirmek, boğazlar> açtırmak, Karadeniz’e tamamen sahip olduktan başka Akdeniz’de de bir hisse-i hâkimiyet teminine çalışmak ve kendilerine en büyük bir düşman farz ettikleri Türkiye’yi büsbütün müzhal edebilmek emelini takibden bir türlü vazgeçmemişlerdir. Türkler bu defa ki haksızlığa karşı artık bütün mevcudiyetleriyle uğraşacaklar. Hilalin tealisi, İslamiyetin esaretten tahlis, devletin bekas> namına var kuvvetlerini sarf etmekten geri durmayacaklardır.

“Mâhur beyannamede Türkler, İslavlar için zalimkâr olmak üzere beyan ediliyor. İslavlara fenalığın Türkler değil en ziyade Çar Hükümeti tarafından yapıldığını isbat eden şahidler meydandadır. Biçare Lehler ile zavallı Ukraynalıların uğradıkları telefâtı der-hatır etmemek kabil midir? Bunlar hakkında Rus Hükümeti’nin insafsızca reva gördüğü su-i muamelat Hıristiyanların değil putperestlerin tarih-i mezaliminde bile yer bulamaz. Hâlbuki bu iki kavmin ikisi de İslav akvamındandır. Bir de Balkanların hal-i hazırı Makedonya’daki İslavların en ziyade zulmü kimlerden gördüğünü kat’i surette isbat etmedi mi?.

“...Uzağa gitmeye hacet yok. Bu gün müthiş bir azab ve tazyik altında yaşayan ve insanlığa yakışmayacak kadar gaddarane muamelata hedef olan Makedonya İslavlarının hali meydandadır. Bu gün hangi Bulgar gazetesine göz gezdirilse Makedonya’da İslavların gördükleri fenalıkları musavver fecaiye tesadüf edilir. İslavlar üzerinde Türk hâkimiyetinin devam ettiği seneler bir araba toplansa Türkler aleyhinde şahadet edecek bu misillü vakaya tesadüf edilemez.

“Türkler sayesinde Balkanlardaki İslav akvamı milliyetlerini, mezheplerini, lisanları> muhafaza ettiler. Hatta Bulgar kavmiyetini meydana çıkararak Devlet-i Osmaniye oldu. Bir gün göreceğiz Sırbistan’da, Yunanistan’da kaç tane Bulgar kalacaktır. Bizzat Sırp<lar bile Devlet-i Osmaniye idaresinde kavmiyetlerine bir muhtariyet verilmiş olduğunu inkâr edemezler. Osmanlı Devleti onlara daima müsaid bulundu. Ve hayat-> kavmiyelerini tazyik etmedi. Bütün hakayık-> tarihiye meydanda iken Türkiye’yi zalimkâr göstermekte ne mana vardır. Devlet-i Osmaniye hiçbir kavme ibtida ilişmemiştir. Ana ilişilmiş, ilişilmiş nihayet sabrı tükenmiş de ondan sonra müdafaa-ı nefse kalkışmıştır. Çarın Hıristiyanlığa telakki olmak üzere bize isnad ettiği hal ve hareket de bu cümledendir. Devlet-i Osmaniye muğayiret-i mezhebebiyi tecavüze bir sebep ad etmemiştir. Devlet-i Osmaniye, mâhaza Müslüman olduğu için Rusya’nın tahrikâtıyla ilk önce o taarruz görmüştür. Bunu tarih bize de Ruslara da söylemiştir.

“Daha dün gelen gazetelerde Sırp<larla Yunanilerin İslavlara gaddarane ve bi-insafane muamelesinden bahsederek buna tahammül imkân haricinde bulunduğunu resmi bir lisan ile yazıyordu. Yine dün gelen bir telgrafnamede ise bir Bulgar diplomatının Makedonya’daki İslavlara yapılan

fenalıklara Rusya'nın muvaid iğfalkâranesine aldanacak bir ferd kalmamış bulunduğunu söylediği bildiriliyordu.

“Rusların kendi memleketlerinde yaşayan milletler hakkında yaptıkları mezalim ve onları her şeyden evvel Ruslaştırmak için sarf ettikleri gayret o derece meşhurdur ki, bu hususta şimdi müttefikleri bulunan İngilizler arasındaki mütefekkirinden pek çokları eserler bile neşr etmişlerdir... Beyannamenin neticesinde bizim anladığımız şey Rusların sırf hasmane bir maksad ve emel ile bize tecavüz etmiş olmalarıdır.

“Şimdilik kemal-i sükûn ve huzur ile atiden gayet emin olarak kendimizi müdafaa etmekle iktifa eyliyoruz. Fakat Ruslar'ın biraz sabır etsinler, neticeyi görsünler”¹¹.

Rus basını da Çar'ın beyannamesine destek çıkararak Türkiye'ye karşı kesin bir zafer kazanacaklarını iddia etmekteydi. Rusya'nın büyük şehirlerinde büyük gösteriler yapılarak İstanbul ideali topluma mal edilmeye çalışılıyordu. Benzer bir ruh hali Türkiye'de de vardı. Almanların yardımıyla Rusya'nın yenileceği inancı İttihat ve Terakki Fırkası'nda, genç subaylarda, aydınlarda ve din adamlarında fevkalade yüksekti. Fakat ortada bir gerçek vardı ki Ruslar, savaşı, imparatorluğu genişletmenin aracı; Türkler ise “ölüm-kalım” mücadelesi olarak görüyorlardı¹².

Türk basını bir yandan kendi yazarları, diğer yandan yabancı gazetelerden yaptıkları alıntılarla resmi tezi haklı çıkaracak yayınlara yer veriyordu. Örneğin Sabah gazetesinde Viyana ve Berlin kaynaklı haberlerin derlenmesinden oluşturulan “Türkiye-Rusya” adlı yazıda Karadeniz Olayı, Türk-Rus ilişkilerinde savaş çıkması için bir neden değil aksine, geçmişe dayanan ve daima Türkiye'nin aleyhinde gelişen siyasî ve askerî ilişkilerin beklenen bir sonucu olarak gösteriliyordu:

“Viyana 30 Teşrin-i Evvel (30 Ekim)- Neue Freie Presse gazetesi Osmanlı-Rus müsademesinin ehemmiyetinden bahs ettiği sonrada diyor ki: “Şu harb-i cihan-ı şumûlde Türkiye'nin söyleyecek sözü vardır. Ve o söz mesmû' olacaktır. Bu muharebede cihan'ın felaketini intaç edecek surette Rusya ihraz-ı galibiyet etse idi Türkiye'nin encamı ne olurdu? Daha şu son zamanlarda İngiltere Türkiye'ye su-i muamelede bulunmuş, Türkiye Rusya'nın hakaretine uğramış, emniyet ettiği İngiliz zabitleri tarafından tarassud altında bulundurulmuş idi. Türkiye'nin kendi hayatını müdafaa etmesi lazımdır. Türkiye cesur bir orduya maliktir. Bundan maada (Hamidiye) sefinesinin icraatı ile fikri-i metanetini tezahür eden bir donanmaya da sahiptir. Türkiye kendisine Rusya ve İngiltere tarafından su-i

¹¹ İkdâm, 25 Teşrin-i Evvel 1330/ 7 Kasım 1914, Nr: 6363.

¹² Kurat, Türkiye ve Rusya, s.246-252.

muamele edilmesini istemez.”...”¹³.

1 Kasım tarihli İkdam gazetesinde Bulgar Telgraf Ajansından alınan resmi tebliğe dayanılarak hazırlanan “*Karadeniz Hadisesi ve Bulgaristan*” adlı yazıda; Karadeniz’de yaşanan gelişmenin Türkiye’nin savaşa dâhil olmasına ve Avrupa’daki genel savaşın seyrinin bundan dolayı tamamen değişeceği iddia ediliyordu:

“Avrupa harb-i azim-i umumîsine Türkiye’nin de iştiraki, bütün düvel-i muazzama-ı muharebenin veche-i hareket ve istikametini tebdile bâdi olacağı tabii bulunmakla beraber Bulgar mehafil-i hükümetince kabinenin bu güne kadar kemal-i dikkatle takib eylediği hatt-ı hareketi, yani Bulgaristan’ın bi-taraflığa riayet etmek hususundaki kararın ve Bulgar menafiine velev ki uzaktan temas edecek her türlü ahval ve vakayı kemal-i dikkatle takibe matuf bulunan vaziyetini ihlal edecek bir mahiyette olmadığı temin ve beyan edilmektedir”¹⁴.

Sabah gazetesinde 4 Kasım’da çıkan “*Mücahedemiz*” adlı baş makalede Rusların çok ciddi şekilde Türkiye aleyhine hazırlık içinde olduğuna yer veriliyordu. Makaleye göre; Rusların Karadeniz’deki girişimlerinin hemen ardından Kafkasya’da harekete geçmeleri tesadüfle açıklanamazdı. Yine İngiliz ve Fransız donanmasının Çanakkale boğazının önüne gelerek demirlemesi ve Türk istihkâmlarına ateş açması “*Nakz-ı Ahd*”i ne derecelere vardırıldıklarını ispat ettiği ve bu suretle gizli düşüncelerin açığa çıkarıldığı savunuluyordu¹⁵.

Basında İtilaf Devletleri’nin Türkiye ve müttefikleri hakkındaki planlarını ortaya koyan yazılara da yer verilerek savaşa tam zamanında girildiği iddia ediliyordu. 8 Kasım 1914’de İkdam gazetesinde “*Düşmanların Tasavvuratı*” başlığıyla çıkan başmakalede bu konuda şu sözlere yer verilmekteydi:

“Günler geçtikçe ne ehemmiyetli, ne şayan-ı dikkat hakikatlere muttali’ oluyoruz. Bunları öğrendikçe hukukumuzu tam vaktinde müdafaaaya başlamak suretiyle ne basiretkârane bir harekette bulunduğumuzu anlayarak bundan dolayı Cenab-ı Hakka şükür ve hamd ediyoruz. Büyük rabbimiz bizi muhafaza buyurdu. Yoksa düşmanlarımız sessizce riya peçesi altında bizi taksim ederek mahv ve perişan etmek için neler düşünüyorlarmış. Eğer onlar muvaffak olsaydı halimiz ne yaman imiş!.. Bi-taraf değil onların her

¹³ *Sabah*, 20 Teşrin-i Evvel 1330/ 2 Kasım 1914, Nr: 9025.

¹⁴ *İkdam*, 19 Teşrin-i Evvel 1330/ 1 Kasım 1914, Nr: 6357.

¹⁵ *Sabah*, 21 Teşrin-i Evvel 1330/ 4 Kasım 1914, Nr: 9027.

arzusunu ifa edecek kadar zillete katlanmış olsak yine bu hainane tasavvurların mevkî-i tatbîke koymaya iyiden iyiye kararlaştırmışlar.

“Düşmanlarımızın tasavvuratını havi bir mühim planı da hayretle okuduk. Bu kat’î plan mucibince İtilaf Devletleri netice-i galibiyette Romanya’ya, kendi emellerine göre hareket etmek şartıyla Avusturya’nın Romenlerle meskûn vilâyatın terk edeceklerdir. Romanya ise Moldavya’nın şarkından (Sarvet) e kadar olan kısmı Rusya’ya bırakacaktır. Sırbistan ile Karadağ kendilerine komşu bulunan ve Slavlarla meskûn olan mahalleri aralarında paylaşacaklardır. Arnavutluk da Yunan ve Sırbistan’ın olacaktır. Yalnız Avlonya ile Avusturya’ya aid memalik İtalya’ya terk edilecek ve İtalya’ya Bahri Sefid’deki on iki adayı Yunanistan’a teslim ettirilecektir.

“Rusya Hükümeti, Galicya ile bütün Anadolu’yu zabt edecektir. Türkiye’nin Arabistan’daki vilâyat ile Almanya’nın bütün müstemlekâtın İngiltere’ye terk olunacaktır...

“Rusya, bundan böyle aksam-ı Şark’ta tevsi-i memalike teşebbüs etmeyeceğini taahhüt edecek buna mukabil İngiltere, Rusya’nın Baltık Denizi’nde tamamen hâkimiyetini tasdik eleyecektir...”

“İnsan şu satırları okuyunca düşmanlarımızın manen ne kadar zelil olduklarını, yalnız bize değil kendilerine bu kadar yardım edenlere karşı bile ne hainane tasavvurata daldıkları anlar. Bu gün bol keseden Fransa’ya ihsan ettikleri Belçika, onların işgalatına kapılarak ateşe atılmış ve nihayet perişan olmuştur...”

“Bizim planlarımız, desisekârane tasavvurlarımız yok. Biz ancak böyle taksime uğramak ihtimalatını gördüğümüz için gazaya giriştik. Binaenaleyh müdafaamız meşrudur....”¹⁶.

II. Nikola’nın beyannamesine karşılık Sultan Mehmet Reşat tarafından imzalanan Osmanlı beyannamesi 29 Teşrin-i Evvel 1330/ 11 Kasım 1914’te hazırlanmıştır. Beyanname 12 Kasım 1914’te İkdâm’da, 13 Kasım 1914’te de Sabah’ta yayınlanmıştır. Beynamede Rus limanların bombalaması nefsi müdaaa gibi gösterilerek, Rus tacizine karşılık verildiği iddia ediliyordu¹⁷. Aslında beyanname o güne kadar kamuoyunu yönlendirmek için ortaya koyulan düşüncelerin resmileştirilmesinden başka bir şey değildi:

“Şehr-i halin on altıncu günü donanma-i hümayunun bir kısmı tarafından Karadeniz’de manevra icra edilmekte olduğu sırada Karadeniz

¹⁶ İkdâm, 26 Teşrin-i Evvel 1330/ 8 Kasım 1914, Nr: 6364.

¹⁷Rusya ile savaş daha önce başladığı göz önüne alındığında harp ilanının 11 Kasım’da kamuoyuna duyurulması Osmanlı Hükümeti’nin kendisini saldıran değil, savunmada kalan taraf olarak göstermek istemesinden kaynaklanıyor olması kuvvetle muhtemeldir (İkdâm, 30 Teşrin-i Evvel 1330/ 12 Kasım 1914, Nr:6368; Sabah, 31 Teşrin-i Evvel 1330/ 13 Kasım 1914, Nr: 9036).

Boğazi'na torpil dökmek vazifesi ile hareket ettiği bilahare anlaşılın Rusya donanmasından bir takım mezkûr manevralar ihlal ve müteakiben izhar muhaseme ile boğaza doğru hareket etmeleriyle donanma-i hümayun tarafından mukabele olunmağla beraber şayan-ı teessüf olan şu hadise hakkında Hükümet-i Seniye'ce Rusya Devleti'ne müracaat ile tahkikat icras ve vaka-esbabın zahire ihrac teklif ve bu suretle bi-taraflığı muhafazaya ihtimam edilmiş olduğu halde Rusya Devleti müracaat vakaya cevap ita etmeksizin sefirini geri celb eylediği gibi kuva-y askeriyesi de Erzurum hududunu nukat-ı muhtelifeden tecavüz etmesine ve bu sırada Fransa ve İngiltere devletleri dahi sefirlerini geri çağdıktan başka İngiliz ve Fransız donanmaları müştereken Çanakkale'ye ve İngiliz kruvazörleri Akabe'ye top atmak suretiyle bilfiil muhasemata ibtidar ve ahiren de Devlet-i Osmaniye ile hal-i harbde bulundukları ilan eylediklerine binaen Hükümet-i Osmaniye'ce de müsteniden bi-tevfikat Allah-u Teali, mezkûr üç devlet ile hal-i harb ilan irade eyledim¹⁸.

Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı üstünlük kurabilmesinin yolunun öncelikle Kafkas Cephesi'nde elde edeceği askerî başarılarından geçeceği bilinmekteydi. Rus Çar ve Hükümeti de bundan dolayı Güney Kafkasya'ya büyük önem veriyordu. Çar'ın bölgeye yaptığı ziyaret de bunu gösteriyordu. Ziyaretin amacı Rus ordularının maneviyatını yükseltmek ve Müslüman ahalinin devlete bağlı kalmalarını sağlamaktı. Fakat Türk basınında da Çarın Kafkasya seyahatinin istenilen sonuçları doğurmadığı, aksine seyahat öncesinde ve sırasında bölge Müslümanlarına reva görülen muamelelerin Rusya'nın bölgede eskisi kadar rahat olmadığını gösterdiği, uyanan Türklük bilinci sonucu Rusya'nın bölgesel çıkarlarının zarar gördüğü iddia ediliyordu. 23 Aralık 1914 tarihli İkdâm'da "Kafkasya'da Çar" adıyla çıkan baş makalede Çarın ve hükümetinin beklentilerinin nasıl boşa çıktığına yer veriliyordu:

"... Çar'ın seyahati bilakis pek cansız olduğu gibi Rus orduları da beklenildiği kadar faaliyete sevk edemedi. Rus kumandanları Kafkasya'yı ziyaret eden Çarlar'na bir muvaffakiyet hediyesi takdimden mahrum kaldılar. Binaenaleyh Çar'ın seyahati Viladi Kafkas Valisi'ne bir beyanname neşr ettirmekten ibaret kaldı. Vali bu beyanname Çar'ın sadık ahali tarafından hakkında gösterilen hüsnü kabulden dolayı beyan memnuniyet ve mahzuziyyet eylediğini, Rusya İmparatorluğu'na karşı bu derece sadık efkâr olan bu memlekette daha ziyade kalamadığından dolayı teessüf eylediğini bildirmektedir. Çar, bu beyanname ile Kafkasyalıların sadakatlerini bu muharebede de izhar edeceklerinden emin bulunduğunu ityan ile sadık

¹⁸ İkdâm, 30 Teşrin-i Evvel 1330/ 12 Kasım 1914, Nr:6368.

Kafkasyalılara selamlarını tebliğ ettirmiştir. Çarın külliyatı ile faaliyeti arasında büyük fark olduğunu Viladi Kafkas'da olduğu sırada Müslümanlar hakkında reva görülen muamelat-> gaddarane gayet vaz'h isbat etmektedir.

“Çünkü Çarın bu seyahati esnasında Müslümanlardan sekiz bini mütecaviz kişi taht-ı tevkife alınmıştır. Asıl meselenin (bu kısım silik) ciheti bu tevkifatın tam Çar'ın avdetini ihtiyar eylediği yollara müsadif günlerde icra edilmiş olmasıdır.

“Çar, Tiflis'e gitmek için Novorosisk, Derbent, Balaçari ve Bakû güzergâhını intihab etmişti. Müslümanlar ise başlıca Tiflis, Bakû ve Derbent'te tevkif edilmişlerdir. Bu vaka Çar'ın Müslümanlar tarafından bir taarruz vukuundan korkmakta olduğunu ispat etmez mi? Eğer Çar beyan-namesinde dediği gibi Kafkasya ahalisinin sadakatinden emin olsaydı bütün şimendifer hututuna asker ikamesine lüzum görülmezdi. Tiflis'te Müslümanlardan pek çoğunun tevkifinden başka evlerinde tahribat icra olunmazdı. Hatta bu Müslümanların akraba ve taallukatın rehine olarak Sivastopol'e sevk edilmezdi.

“İşte bu ve buna mümasil haberlerden keşfedebiliriz ki, Kafkasya'da ve hatta Rusya'nın her tarafında bulunan Müslüman kardeşlerimiz bundan haberdar oldukça Rusya aleyhinde münasip bir zamana intizar ediyorlar. Rusya bunu his ve keşif eylediği için büyük derece endişe içindedir. ...

“Bir cihat ilan edildikten sonra bütün dünya yüzündeki Müslümanların hususiyile Rusya'da bulunan dindaşlarımızın Rusları behemehâl düşman tanıyarak onlara karşı ellerinden geldiği mertebede eser-i adavet göstermeye çalışacaklarından katiiyen eminiz. Rusya'nın buna karşı ittihaz edecekleri bütün tedbirler semeredar olamaz.

“İşte Kafkasya'da bunun eser ve ilanı pek şayan-> dikkat surette görülmeye başladı. Çar'ın Kafkasya ahalisinin sadakatinden bahsetmesi kadar gülünç bir şey tasavvur edilemez. Herhalde mevsukundan hiç şüphe edilemeyecek malumata göre Kafkasyalılar şöyle dursun asıl Ruslar arasında bile dehşetli bir adem-i hoşnutiyet hükmü ferma olmakta ve hükümet ahaliyi sükûna davet için pek büyük müşkilata tesadif edilmektedir...”¹⁹.

Rusya'nın Kafkasya'da Türk ve Müslümanlara karşı mezalim uyguladığı iddiası sadece bu makaleyle sınırlı değildi. Diğer gazetelerde de buna benzer haberlere sık sık yer veriliyordu. Bu da bölgedeki uygulamaların münferit değil, sistemli bir yıldırma politikasının doğal sonucu olduğunu gösteriyordu. 2 Aralık 1914 tarihli Sabah gazetesinde “Kafkasya'da Mezalim” başlıklı haberde Rus yönetiminin Müslümanlara uyguladığı vahşet ve mezalim şu sözlerle ortaya koyuluyordu:

¹⁹ İkdâm, 10 Kanun-i Evvel 1330/ 23 Aralık 1914, Nr: 6409.

“*Vaka-i ahire üzerine Ruslar, Kafkasya ahali-i İslamiyesine karşı tüyleri ürpertecek derecede mezalim icrasına başlamışlardır. Son defa varid olan mevsuk malumatta bu babda tafsilat-ı lazime verilmeyle bervechi zir nakl olunur:*

“*İlan-ı harb üzerine Kafkasya Vali-i Umumîsi, İslamların son derece şok nezaret altında bulunmalarını ve tebaa-i Osmaniye hakkında ise pek şiddetli takibat icra edilmesini resmen emir etmiştir. Rus memurini iş bu emre istinaden eşkıya çetelerini geri bırakacak zulüm ve itisafata, İslamların emvalini müsadere ve yağmaya koyulmuşlardır. Kafkasya eşraf-ı İslamiyesinden otuz kadarı Ruslar tarafından idam olunmuştur. Bu zavallılar mallarını Moskov şakilerine vermekten ise kendi elleriyle tahrip etmeyi daha muvafık bulmuşlar ve bunu işiten Ruslar, bu otuz Müslüman’ı derhal idam etmişlerdir. Muhafaza-ı hak ve adl için müttefikleri ile silaha sarılmış olan Hilafet-i Muazzama, bu Rus vahşetlerini cezasız bırakmayacaklardır*”²⁰.

14 Aralık 1914 tarihli Tanin gazetesi ise “*Rusya’daki Müslümanların Ahvali*” başlıklı yazıda Kafkasya’dan gönderilen bir mektuba dayanarak Rus Hükümeti’nin Müslümanlara bakışını gözler önüne sermekteydi. Mektuba göre; Ruslar ne kadar Çerkes, Moğol, Tatar varsa kendilerine hiçbir zaman şükretmediklerini bildiklerinden Müslümanların bir ihtilale teşebbüs etmelerinden çok korkmaktadırlar. Türk ve Müslümanlar, Türkiye’den gelecek iyi haberleri beklemektedirler. Osmanlı Devleti’nin kendilerini kurtaracağına son derece inanmaktadırlar. Osmanlı orduları Kafkasya’ya girdiğinde çeşitli boy-lardan yaklaşık altı milyon Türk ve Müslüman Rusya’ya karşı ayaklanacaklardır. Rus Hükümeti, bu durumdan son derece endişe ettiği için Müslümanlar arasında ihtilal komiteleri kurulduğunu ileri sürerek ahaliye karşı türlü türlü şiddet uygulamaktadır. Kazan’daki Türkçe gazeteler büyük bir baskı altında. Orenburg’da çıkarılan Vakit gazetesi Osmanlı Ordusunun başarılarını konu alan bir mektup yayınladığı için Rus yönetiminin emriyle kapatıldı. Bütün baskı ve yoldurmalara rağmen çeşitli risaleler Türkistan’a ulaştırılıyor, birçok Türk kökenli aydın çeşitli bahanelerle tutuklanıyordu. Askerî açıdan büyük önem taşıyan Kırım bölgesindeki Türkler, Rus yönetiminin uygulamaya soktuğu ekonomik yaptırımlar yüzünden zor günler geçirmektedir. Kafkasya Müslümanlarının Rusya içerisinde seyahat etmeleri Tiflis Valisi tarafından yasaklandı. Kafkasyalı aydınların büyük bir kısmı iç bölgelere sürgüne gönderildi²¹.

Rus Hükümeti’nin Türk ve Müslümanlara reva gördüğü uygulamalardan Rusya’daki Osmanlı tebaası da nasibini aldı. Tanin’in elde ettiği bilgilere göre; Savaş ilanını takiben Rusya Hükümeti ülkede bulunan bütün

²⁰ Sabah, 19 Teşrin-i Sani 1330/ 2 Aralık 1914, Nr: 9054.

²¹ Tanin, 1 Kanun-u Evvel 1330/ 14 Aralık 1914, Nr: 2148.

Osmanlı tebaasından yalnız 17-50 yaş arasındaki Türkleri herhangi bir gerekçe öne sürmeden birer birer toplayarak memleketin iç bölgelerindeki hapisanelere doldurmaya başlamıştır²².

Rusya, Türkiye'ye yönelik emellerine tek başına ya da sadece Kafkasya'daki Türk ve Müslüman ahaliyi yıldırma ile erişemeyeceğini iyi bilmekteydi. Bu nedenle resmi veya gayri resmi bildirimlerde Türkiye Ermenilerini isyana teşvik ederek, Türk ordularını iki ateş arasında bırakmay hedefliyordu. Böylelikle Rus zaferi ile Ermeni isyanı arasında yakın bir bağ kurulmuş oluyordu. Türk basınına göre böyle bir bağ kurulamazdı. Çünkü Ermeniler, vatandaş oldukları Osmanlı Devleti'nin çıkarını korumak hususunda en az Türk vatandaşları gibi hareket edeceklerdi. Tanin gazetesi 2 Aralıkta "Ermeniler ve Harb" adlı yazıda "Azadamard" gazetesinin Ermeni Patrikhanesi'nin taşradaki temsilciliklerine gönderdiği tamimi konu edinen baş makalesini aslına sadık kalarak yayınladı. Yazı, hem Patrikhane'nin hem de Ermeni kamuoyunun düşüncelerini yansıtmaya açınsından çok önemli bir yere sahiptir. Makalede Ermeni toplumunun devletin aleyhinde olacağı yönündeki tereddütlere mahal olmadığı anlatılmakta, bu hususta geçmişte Ermenilerin kendilerini ispatladığına yer verilmekteydi:

"Ermeni Patrikhanesi tarafından taşra murahhaslıklarına gönderilen tamimnameler esasen vesayeden ibaret olmayıp, memalik-i Osmaniye'de mütemekkin Ermeni anasırının kanaat ve itikad-ı siyasiyesinin birer berhalidir.

"Filhakika devlet-i meşrute-i Osmaniye'nin taht-ı hâkimiyetinde yaşayan ermeni milletinin mütefekkirleri vatan tehlikede bulunduğu takdirde onu müdafaa etmek üzere uhdelere terettüb eden vazifenin ifasında bir an tekâsül edemezler. Biz sulhu muharebeye tercih etmekle beraber Balkan Muharebesi esnasında olduğu gibi düşmanın amal-ı cihangirane saikasıyla memleketimizin hududunu tecavüz ettiğini görünce Ermeni gençlerini vatana karşı olan vazifelerini ifaya davet etmekte bir an tereddüt etmeyiz. Bu günde memalik-i Osmaniye'nin bilhassa Ermenilerle meskûn olan vilâyetlerin dahi harb-i umumînin en dehşetli sahnelerinden birini teşkil etmek mecburiyetinde bulunduğu şu sırada aynı davet ve vasiyette bulunmağı kendimize bir vazife-i mukaddese biliriz.

"Biz daima gerek gazetemiz sütunlarında ve gerek kürsü-i hitabette vatan-ı Osmaniye'nin muhafaza-i tamamîyetini iltizam ettik. Bu itikad-ı siyasiyemizin icabatından bulunmuştur.

"Türkiye'deki Ermenilerin, Türk, Kürt vatandaşlarıyla beraber mütemekkin bulunduğu memleketin her hangi bir ecnebinin yed-i istilasına geçmesine muhalifiz. Türkiye'de mütemekkin Ermeni milleti satılık bir metaa

²² Tanin, 16 Teşrin-i Sani 1330/ 29 Kasım 1914, Nr: 2120.

gibi katiyen şu veya bu ecnebi hükümetinin bir alet-i irtikab ve ihtikâr olamaz. Düşman, hudut-u memalikimizin herhangi bir cihetinde harekât-ı tecavüzkâraneye cüret edecek olursa, evlad-ı vatandan bulunan Ermeni efrad-ı askeriyesi de orada bütün metanet ve besaletiyle hayat-ı feda edercesine döğüşecektir. Ermeni askerinin Balkan Meydan Muharebesi'nde kendi şecaat ve vazife şinaslığını isbat etmiş olduğu gibi bu defa dahi aynı hareket-i hamiyetmindane de bulunacaktır.

“Hidmet-i askeriyenin haricinde olub da memleketlerinde kalmış olanlar-ın uhdesine de ayn-ı derecede mühim bir vazife terettüb ediyor. Bu vazife ise, hükümât-ı mahalliyeye karşı her nevi muavenette bulunarak dahil-i memlekette asayiş ve intizamın muhafazasına, Türk ve Kürt komşularına karşı vatanperverane bir fedakârlıkla vazife-i muavenetin ifas-na her an haz-ır ve amada bulunmaktan ibarettir. Asla unutulmamalıdır ki, anas-ır-ı muhtelifе aras-ında rab-ta böyle buhran-ı zamanlarda daha ziyade kesbi kuvvet ve metanet eder”²³.

Aynı tarih ve aynı adla Sabah gazetesinde çıkan yazıda aşağı yukarı benzer temalar işlenerek Ermenilerin devletin yanında yer alacağı fikri işleniyordu:

“Devlet-i Osmaniye'nin düşman-ı ebedisi olan Rusya, İngiltere, Fransa'n-ın son defa ki taarruz-u hainaneleri ve bu taarruzu def-i ile düşman-ı kahr yolunda hükümetimiz tarafından gösterilen celadet bütün tebaa-i saltanat-ın yek vücud olarak Sancak-ı Osmaniye'nin alt-ında toplanmas-ın-ı intaç etmiş ve evlad-ı vatan düşmana karşı hemen ayaklanarak malını, canını hükümetin emrine amade eylemiştir. Memleketin bir başından öbür başına kadar bila-tefrik cins ve mezhep Osmanlılar tarafından ibraz olunan tezahürat vatanperverane meyanında Ermeni milletinin hükümetimize karşı göstermiş olduğu samimiyet ve merbutiyet bir lisan-ı takdir ve sitayişle zikr etmek icab eder.

“Saltanat-ı Osmaniye'nin muhafaza-i şan ve şevketi uğrunda her vakit ibraz-ı fedakâriden geri durmamış olan Ermeniler, bu defa da Osmanlı vatanının evladı olduklarını ispat etmişlerdir. Bu tezahürat şayan-ı ehemmiyet vesaik-i tarihidен olduğu için bir ikisini derc etmeği muvafık gördük. Erzurum murahaslığından çekilen telgrafnamede Ermeniler, vatan-ı Osmanî uğrunda şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de fedakârlık göstereceklerdir denmekte ve Van murahas-ı tarafından çekilen telgrafnamede ise Osmanlı tahtının şan ve şevketi uğrunda Ermenilerin her türlü fedakârlığı ihtiyaren geri durmayacakları tasrih olunmaktadır. Memleketin dört köşesindeki Ermeniler bu mühim zamanlarda ayrı tarzda izhar-ı

²³ Tanin, 19 Teşrin-i Sani 1330/ 2 Aralık 1914, Nr: 2123.

sadakat etmişlerdir. Ermeni matbuatı yazdıkları makalelerle milletdaşlarının hissiyatına tercüman olmaktadır.

“Ermenice münteşir gazetelerin eskilerinden biri olan Ceride-i Şarkıyye: “Rusya şimdiye kadar kendisine Hıristiyan hamisi süsü vererek bin türlü iğfalatla Ermenileri kuşkulandırmaktan geri durmamış ve bin türlü tahrikâtla ›slahatı tevkiye çalışmıştır. Biz Ruslara artık Hıristiyan hamisi süsünü vermeyeceğiz. Elyevm Türkler ve Ermeniler için bir devre-i saadet hulül etmiştir” demekte ve diğer gazeteler de hep bu mealde beyanatta bulunmaktadır. Harb meydanlarında yaralı düşen efrad-› Osmanîye’nin tedavisi için ahiren Beyoğlu’nda açılan hasta bakıcılık derslerinin resmi küşadında Sivas Mebus-› Sab›k› Doktor Dagavaryan Efendi: “Ermenilerin bir kısmı harbde hizmet ettiği gibi diğer kısmı da burada vazifesini ifa etmelidir” sözlerini sarf ve resmi küşadda hazır bulunan Patrik Efendi de Ermeniler bu harbde gerek silahla gerek sair suretle vatan-› Osmanîye’nin müdafasına şitab ettiklerini bir lisan-ı samimiyetle izah etmiştir. Zaten bunun böyle olacağı muhakkak idi. Doksan üç Seferi’nde ve son Balkan Muharebesi’nde Ermeni askerinin gösterdiği yararlılıklar bu vatan evladının Devlet-i Osmanîye’ye sadakatini tamamen ispat edecek mahiyettedir.

“Devlet-i Osmanîye’nin bu son girişmiş olduğu harbde bila-tefrik cins ve mezhep her sınıf ahali her şeyi unutarak müdafaa-i vatana koşmaktadır. Efrad-ı milletin şu kabil tezahürat-ı vatanpervaranesi düşman matbuatının nifak ve şikak şaiyâtına en kuvva bir tezkib teşkil etse gerektir”²⁴.

Sonuç

I. Dünya Savaşı öncesinde İtilaf bloğunun bir üyesi olan Rusya, tarihi emellerine ulaşmak için ciddi siyasi ve askeri hazırlıklar içerisindeydi. Rus hükümeti, bir yandan boğazları, diğer yandan Kafkasya üzerinden Doğu Anadolu’yu ele geçirmenin hesapları› yapıyordu. Bu emelini de her fırsatta dile getiriyordu. Rus hükümeti boğazları ele geçirmek için büyük müttefiki İngiltere ile anlaşma yaparken, diğer taraftan da Türk donanmasının Karadeniz’e çıkmaması için çeşitli askerî önlemler alıyordu. Bunun başında İstanbul boğazının Karadeniz’e çıkan kısmının mayınlanması geliyordu. Bu önlem, taraflar arasında tarihe Karadeniz Olay› diye geçecek olan muharebenin doğmasına neden oldu.

Rus hazırlığı karada da son sürat devam ediyordu. Güney Kafkasya’daki birlikler takviye edilirken, diğer yandan da Türk ve Müslüman ahalinin Osmanlı Devleti’nin safına geçmemesi için baskı uygulanıyordu. Rus hükümetinin uygulamaya soktuğu politikalarından biri de Türkiye Ermenilerini devletlerine isyan etmeleri için kışkırtmasıydı.

²⁴ *Sabah*, 19 Teşrin-i Sani 1330/ 2 Aralık 1914, Nr: 9054.

Türk hükümetinin savaşın başlarında tarafsızlığını ilan etmesi ve bunu korumak için çaba sarf etmesi Rusya'nın işgal planlarını bir süreliğine ertelemesine neden olmuştur. Fakat Türk hükümetini uluslar arası alanda zor duruma sokacak ve tarihi emellerine ulaşmanın yolunu açacak faaliyetlerden vazgeçmemiştir. Bu yönde siyasi ve askeri hazırlıkların süratle tamamlanmaya çalışmıştır.

Bu dönemde Türk basını iki önemli görev üstlenmiştir. Birincisi Rusya başta olmak üzere İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik gizli planlarını halka anlatmak, ikincisi ise Hükümete bu noktada rehberlik etmek ve bu anlayış doğrultusunda hükümet politikalarını kamuoyuna benimsetmektir.

Türk basınının böyle hareket ederken, toplumun ruhsal yapısını güçlendirecek enstrümanlar kullanmaya özel bir önem vermiştir. Batı basımından çok sık alıntılar yapılarak topluma Osmanlı Hükümeti'nin yalnız bırakılmadığı ve hatta desteklendiği mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Başında çakan yazılarda topluma ve devlete hedef olarak Rus boyunduruğu altında inleyen Türklere hürriyetlerinin kazandırılması gözetilmiştir. Osmanlı Devleti Rus emellerini tarihe gömmek için savaşa girdiğine göre bunun siyasi ve askerî kazancı olması gerekir. Bu da, Rusya'daki Türk ve Müslümanların hürriyetlerine kavuşmalarından daha doğal bir şey olamazdı.

Türk basınının, Rusların Ermeniler üzerine oyun oynadığına sık sık dikkat çekerek, Ermenilerin geçmişte olduğu gibi bugün de Rusya'ya karşı mücadelede devlete sadık kalacakları yönünde yayınlar yapıyorlardı.

Gazeteler satır aralarında Ruslara karşı verilecek mücadelenin iki temel dayanağı ve gücü olduğunu savunuyorlardı. Biri Cihad'ın ilan edilmesiydi. Gazeteler cihadın her Rusya, hem de İngiltere'nin askerî ve ekonomik çıkarlarına son derece zarar vereceği iddiasındaydılar. Mücadelenin ikinci dayanağı ise donanımı ve eğitimiyle her geçen gün güçlendirilen Türk ordusuydu. Yabancı basının dahi Türk ordusunun vatanı koruyacak güçte ve azimde olduğunu içeren yayınlar yapıyordu. Alman basını özellikle Enver Paşa'dan büyük ve önemli askerî başarılar bekliyordu.